

УДК 343.37

О. О. Дудоров,

докт. юрид. наук., проф., завідувач
кафедри кримінального права та
правосуддя Запорізького
національного університету,
заслужений діяч науки і техніки
України;

Р. О. Мовчан,

канд. юрид. наук, доц., доцент
кафедри конституційного,
міжнародного та кримінального
права Донецького національного
університету (м. Вінниця)

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – ЧАС ВИЗНАЧИТИСЯ ЗІ СТРАТЕГІЄЮ РОЗВИТКУ

Статтю присвячено осмисленню існуючих тенденцій кримінально-правової охорони господарських відносин, а також з'ясуванню перспектив розвитку кримінального законодавства України про злочини у сфері господарської діяльності. Встановлено, що рисами сучасної кримінально-правової політики у сфері охорони господарської діяльності є постійна зміна її векторів і суперечливість, внесення законодавчих змін без належного теоретичного обґрунтування і нерідко відсутність у цих новелах практичного сенсу. На підставі аналізу відповідних кримінально-правових новел констатовано відсутність сформованої стратегії розвитку законодавства України про кримінальну відповідальність за господарські злочини. Запропоновано шляхи поліпшення якості законотворчості в цій сфері.

Ключові слова: злочин, господарська діяльність, криміналізація, декриміналізація, стратегія, законодавство про кримінальну відповідальність.

*Непотрібні закони ослаблюють закони необхідні.
Шарль Монтеск'є*

*Численність законів у державі є те саме,
що велика кількість лікарів: ознака хвороби і немочі.
Франсуа Вольтер*

*Кримінальний закон не повинен зусиллями законодавця
перетворюватись у брязкальце для можновладців
і дрючок для опозиції.
Наталія Лопашенко*

Одним із наслідків прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку» від 16 липня 2015 р. № 629-VIII стало доповнення Кримінального кодексу України (далі – КК) двома новими кримінально-правовими заборонами – ст. 220¹ («Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності») і ст. 220² («Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансових організацій, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи»). Вказані заборони стали не першими з числа тих, за рахунок яких у 2015 р. відбулося збільшення кількості статей, розміщених у розділі VII Особливої частини КК («Злочини у сфері господарської діяльності»). Другого березня цього року Верховна Рада України (далі – ВР) прийняла рішення про доповнення КК ст. 218¹ («Доведення банку до неплатоспроможності»).

Загалом правотворчість у частині оновлення кримінального законодавства про відповідальність за господарські злочини не може не вражати своєю інтенсивністю. Маємо на увазі те, що за час дії чинного КК, прийнятого в 2001 р., розділ VII його Особливої частини був доповнений 14 новими статтями при одночасному вилученні з нього 17 статей. На сьогодні в цьому розділі КК не залишилося жодної статті, викладеної в її первинній редакції.

Відомий фахівець із проблематики кримінально-правової протидії економічним злочинам М. В. Талан слушно зазначає, що за новелами кримінальної відповідальності за такі злочини можна простежити історію економіч-

ного розвитку держави, визнати пріоритети її економічної політики¹. На думку ще одного знаного фахівця з висвітлюваної проблематики, що Є. Л. Стрельцова, звернення до всіх кримінальних кодексів України, чинних від початку 20-х рр. ХХ ст. до сьогодення, показує, що принципові особливості здійснення економічних процесів на різних етапах нашої державності набували відображення в цих правових документах².

Варто однак зробити застереження: моніторинг, про який веде мову М. В. Талан і доречність якого впливає з висловлювання Є. Л. Стрельцова, може розраховувати на успіх лише за умови виваженої, осмисленої, адекватної соціально-економічним реаліям законотворчості. Проте навіть поверхневий аналіз відповідних новел дає підстави констатувати, що нетипово високі кількісні показники законодавчої активності далеко не завжди позитивно відбиваються на якості КК у частині відповідальності за господарські злочини. На жаль, звичними для кримінально-правової політики у сфері охорони господарської діяльності в сьогоднішній Україні (якщо вважати, що така політика все ж таки існує) є постійна зміна її векторів і суперечливість, внесення законодавчих змін без належного теоретичного обґрунтування і нерідко відсутність у цих новелах практичного сенсу.

При цьому, незважаючи на те, що проблематика кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності за кількістю наукових публікацій є серед тематики Особливої частини кримінального права України своєрідним «лідером», якщо обмежитись оцінкою робіт лише монографічного рівня, можна констатувати, що їх переважну більшість присвячено кримінально-правовій характеристиці складів конкретних злочинів. Праць універсальних, в яких би наводився поглиблений юридичний аналіз усієї системи

¹ Талан М. В. Система преступлений в сфере экономической деятельности / М. В. Талан // Налоговые и иные экономические преступления : сб. науч. ст. – Вып. 3 / под ред. Л. Л. Кругликова. – Ярославль : Ярослав. гос. ун-т, 2001. – С. 33.

² Стрельцов Є. Л. Державно-правове регулювання економіки : завдання кримінального права / Є. Л. Стрельцов // Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 8–9 жовтня 2015 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2015. – С. 59.

господарських злочинів, розкривалися закономірності кримінально-правової охорони господарських відносин, висвітлювалися наскрізні кримінально-правові проблеми злочинів у сфері господарської діяльності, поки що бракує.

Викладені вище обставини і спонукали нас до написання цієї статті, *мету* якої можна визначити як осмислення тенденцій кримінально-правової охорони господарських відносин, а також з'ясування бачення вітчизняними правотворцями перспектив розвитку кримінального законодавства, присвяченого злочинам у сфері господарської діяльності.

Досягнення задекларованої мети, в першу чергу, вимагає розкриття тих обставин, що мали вирішальний вплив на формування змістовної наповненості розділу VII Особливої частини КК.

Нагадаємо, що початок 90-х рр. минулого століття ознаменував собою кардинальну зміну векторів розвитку вітчизняної економіки, коли радянська адміністративно-командна система почала трансформуватись у ринкову модель розвитку суспільства. Ці кардинальні суспільні зміни, зважаючи на їх масштабний та всеохоплюючий характер, не могли не відбитися й на стані кримінально-правової охорони господарської діяльності. З кожним днем усе нагальнішою ставала потреба в скасуванні й або щонайменше в перетворенні багатьох положень чинного на той час кримінального закону, «підігнаного» під рамки старої економічної системи.

І вже з 1992 р. в Україні розпочинається процес активного реформування кримінального законодавства, що мав на меті приведення його положень у відповідність до нових економічних реалій. При цьому як головний інструмент досягнення зазначеної мети виступила об'ємна декриміналізація, у результаті якої поступово була скасована кримінальна відповідальність за діяння, що в умовах нових суспільних відносин або втратили свою небезпечність, або не вимагали заходів кримінально-правового впливу для боротьби з

ними, або ж становили собою спеціальні діяння стосовно більш загальних³. Як результат, у КК України від 5 квітня 2001 р., прийняття якого ознаменувало завершення згаданого процесу, закономірно не знайшлося місця жодній із заборон, за допомогою яких раніше забезпечувалася кримінально-правова охорона соціалістичної системи господарювання (норми про приписки та інші перекручення звітності щодо виконання планів, зайняття приватнопідприємницькою діяльністю, комерційне посередництво, незаконну переуступку жилого приміщення, незаконний відпуск бензину чи інших паливно-мастильних матеріалів, спекуляцію, порушення правил торгівлі, злочинно-недбале зберігання зерна і насіння олійних культур, злочинно-недбале використання або зберігання сільськогосподарської техніки тощо). Деякі інші діяння (зокрема, порушення ветеринарних правил, незаконна порубка лісу, незаконне полювання), з огляду на їх екологічну спрямованість, перестали визнаватися посяганнями у сфері господарської діяльності і в законодавчому порядку почали розцінюватись як злочини проти довкілля.

Разом із тим неминучим наслідком активного розвитку ринкових відносин стало зростання економічної злочинності, оновлення та ускладнення її форм. Маються на увазі суспільно небезпечні прояви у сфері оподаткування і зайняття господарською діяльністю, посягання на права кредиторів і споживачів, порушення засад добросовісної конкуренції і приватизації тощо. Тому поряд із декриміналізацією законодавець був змушений вдатися до використання і такого інструменту кримінально-правової політики, як криміналізація. Розпочавшись у 1994 р., цей процес, як і попередній (декриміналізація), був завершений із прийняттям чинного КК. Як наслідок, до числа кримінально караних були віднесені, зокрема, такі, невідомі радянському кримінальному законодавству діяння, як порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю, фіктивне підприємництво, незаконне виготовлення,

³ Сташис В. Основні новели нового Кримінального кодексу України / В. Сташис // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2003. – № 4. – С. 621.

зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів, протидія законній господарській діяльності, легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, ухилення від повернення виручки в іноземній валюті, фіктивне банкрутство, доведення до банкрутства, незаконні дії в разі банкрутства, незаконне використання товарного знака. Крім того, до злочинів у сфері господарської діяльності було віднесено деякі посягання, які раніше на законодавчому рівні розглядались як злочини проти держави і відповідальність за які була передбачена статтями 70, 79, 80³ і 80⁴ КК 1960 р. (контрабанда, виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів, порушення законодавства про бюджетну систему, видання нормативних актів, що змінюють доходи і видатки бюджету всупереч установленому законом порядку).

Таким чином, з ухваленням КК 2001 р. у кримінально-правовій охороні господарської діяльності намітився своєрідний баланс: з одного боку, кримінальне законодавство було «очищено» від норм-анахронізмів, що не вписувалися в рамки нової економічної системи; з другого, в ньому з'явилася низка заборон, якими передбачалася відповідальність за нові форми злочинності, пов'язані з переходом економіки на ринкові рейки.

Із досягненням такої «рівноваги» законодавство про кримінальну відповідальність за господарські злочини певною мірою стабілізувалось. У перші роки після прийняття чинного КК кримінально-правова політика у сфері охорони господарської діяльності загалом характеризувалася виваженістю, а зміни, що вносилися до розділу VII Особливої частини КК, – обґрунтованістю. До таких виправданих змін можемо віднести:

1) доповнення 17 січня 2002 р. КК ст. 203¹ («Порушення законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва»), що було вимушеним кроком законодавця у відповідь на потужний тиск на Україну з боку США, які у разі відсутності такої відповідальності загрожували засто-

суванням до України серйозних санкцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Офіційна позиція США полягала в тому, що Україна, будучи одним із найбільших виробників та експортерів контрафактної продукції в Європі, протягом тривалого періоду не спромоглася вжити дієвих заходів для боротьби з піратським виробництвом дисків;

2) доповнення 16 січня 2003 р. КК ст. 209¹ («Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом»), що з певними застереженнями можна було розцінювати як виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань у частині посилення ефективності протидії відмиванню «брудних» доходів;

3) виключення 3 квітня 2003 р. із КК ст. 230 («Порушення антимонопольного законодавства»), що пояснювалось як недостатнім рівнем суспільної небезпечності, діянь, передбачених диспозицією цієї кримінально-правової норми, так і наявністю серйозних господарських санкцій за їх вчинення;

4) доповнення 17 листопада 2005 р. КК ст. 212¹ («Ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»), що зумовлювалось змінами в регулятивному законодавстві (набранням чинності більшістю положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058-IV, внаслідок яких ст. 212 КК, в якій фігурують лише ті обов'язкові платежі, що входять до системи оподаткування, вже не забезпечувала правомірне функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

5) доповнення 23 лютого 2006 р. КК ст. 232¹ («Розголошення або використання неопрілюдненої інформації про емітента або його цінні папери»), що аргументувалось активним розвитком інститутів фондового ринку в Україні і водночас інсайдерським характером останнього. Це призводило до унеможливлення визначення справедливої ціни на цінні папери, відлякування професійних інвесторів і населення від інвестування в цінні папери та, як наслідок, зменшення ліквідності фондового ринку.

Не дивлячись на загалом позитивне ставлення до самого факту внесення перерахованих законодавчих змін, маємо відзначити низький рівень законодавчої техніки, продемонстрований при конструюванні згаданих кримінально-правових новел. Не зупиняючись у черговий раз на їх вадах (про це неодноразово наголошувалося на сторінках юридичної літератури, у т. ч. авторами цих рядків), зазначимо лише, що недосконалість формулювань згаданих кримінально-правових норм згодом була визнана і самим законодавцем, підтвердженням чого стало ухвалення нової редакції кожної з них.

Таким чином, у період із квітня 2001 р. по грудень 2008 р. розділ VII Особливої частини КК був доповнений лише чотирма новими і «позбавлений» усього однієї заборони. І це при тому, що на вказаний період припало ухвалення нового Цивільного кодексу України, Господарського та Митного кодексів України, а також низки інших законів («Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV, «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII, «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058-IV тощо), які в своїй сукупності серйозним чином змінили правові засади господарювання в Україні. До того ж не варто забувати, що у зв'язку зі зміною векторів зовнішньої політики саме в цей проміжок часу українська влада почала активно займатися приведенням вітчизняного законодавства у відповідність до європейських стандартів.

Але поступово правотворчість у сфері кримінально-правової охорони господарських відносин вступає в нову фазу, характерною рисою якої стає намагання перетворити кримінальне законодавство і перманентні зміни до нього ледь не на головний засіб подолання існуючих у державі економічних негараздів. Почало все частіше ігноруватись аксіоматичне положення про те, що кримінальний закон – не панацея від усіх хвороб суспільства, і головне

його призначення як *ultimo ratio* (крайнього засобу) полягає не у вирішенні економічних проблем, а в правовому забезпеченні боротьби з тими діями, що характеризуються суспільною небезпечністю та становлять реальну загрозу для людини, суспільства або держави. При цьому характерною для розвитку кримінального законодавства про господарські злочини стає тенденція, яку В. О. Навроцький влучно позначив як кількісне зростання обсягу кримінального закону при фактично незмінній законодавчій криміналізації, коли поява в КК дедалі нових і нових статей насправді не веде до очікуваного збільшення кола кримінально караних діянь. Чи не всі новели розділу про злочини у сфері господарської діяльності вчений відносить до різновидів шахрайства в його широкому розумінні⁴.

Одночасно маємо зазначити, що негативний вплив цієї тенденції на стан кримінально-правової охорони господарської діяльності значно збільшився при її «накладенні» на іншу негативну тенденцію – погіршення якості кримінального закону. Так, проаналізувавши зміни до КК, В. О. Навроцький зробив невтішний висновок про те, що фактично жодна із законодавчих новел не була спрямована на кардинальне вирішення проблем, які стосуються кримінально-правових питань, визначення рівня бланкетності тощо. Навпаки, нові норми перевантажені малозрозумілими і для фахівців-криміналістів, і для населення термінами, передбачають звернення до нормативно-правових актів інших галузей законодавства, суперечливі⁵.

Умовно початком цього нового етапу законотворчості можна вважати 25 грудня 2008 р. – дату ухвалення прийнятого в розпал глобальної економічної кризи Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення на ринку цінних паперів» № 801-VI, на підставі якого КК було доповнено одразу трьома новими забо-

⁴ Навроцький В. О. Середньострокові тенденції розвитку кримінального права України / В. О. Навроцький // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : тези доп. та повідом. учасників Міжнарод. симпозиуму, 23–24 вересня 2011 р. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 281–282.

⁵ Там само. – С. 282.

ронами – ст. 223¹ («Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів»), ст. 223² («Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів») і ст. 232² («Приховування інформації про діяльність емітента»), а ст. 223 і ст. 232¹ КК викладено в нових редакціях.

Уже на стадії обговорення первинної редакції законопроекту, згодом ухваленого як Закон України від 25 грудня 2008 р., у стінах парламенту висловлювалися сумніви у виправданості такого кроку. Так, фахівцями Головного науково-експертного управління Апарату ВР України відзначалося, що аналіз змісту пропонованих кримінально-правових новел свідчить про те, що нові склади злочинів є «спеціальними» щодо вже передбачених ст. 364 і ст. 367 чинного КК. При цьому законопроектом передбачалось установлення за вчинення цих злочинів значно більш м'яких покарань, ніж ті, що передбачені в ст. 364 і ст. 367 КК. Парламентські експерти вказали на парадоксальність запровадження таких «привілейованих» складів злочинів і необхідність спеціального обґрунтування цього кроку, однак слушні зауваження фахівців залишилися поза увагою депутатів. У підсумку доповнення КК статтями 223¹, 223², 232² і подальше (21 квітня 2011 р.) включення до розділу VII Особливої частини КК ще однієї подібної кримінально-правової заборони – ст. 222¹ («Маніпулювання на фондовому ринку») стало наочним проявом поєднання тих негативних явищ у законотворчості, на існування та необхідність подолання яких звертав увагу В. О. Навроцький.

Так, усі згадані кримінально-правові новели, крім подібності основних безпосередніх об'єктів, об'єднує те, що визначення ознак відповідних складів злочинів нормами КК із бланкетними диспозиціями вимагає постійного звернення до положень регулятивного законодавства, які, у свою чергу, нерідко сформульовані за допомогою оціночних та малозрозумілих розпливчастих понять.

Наприклад, визначення поняття інсайдерської інформації наводиться в ст. 44 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого

2006 р. № 3480-IV, в якій указується, що оприлюднення такої інформації може *істотно* вплинути на вартість цінних паперів (деривативів); порядок же визначення впливу «істотним» у названому Законі не розкритий. Доречно нагадати, що на результативність кримінально-правової протидії інсайдерським зловживанням, здійснюваної на підставі ст. 232¹ КК, негативним чином впливала, зокрема, й та обставина, що в прийнятому в 2006 р. у порядку делегування повноважень законодавцем рішенні Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку «Про визначення інформації, яка належить до інсайдерської» від 21 листопада 2006 р. № 1344 закріплювався занадто вузький перелік відповідних відомостей⁶. Зазначимо і те, що при описанні ознак складу злочину, передбаченого ст. 232¹ КК, використано настільки складні конструкції, що їх опанування, яке вимагає звернення і до нормативно-правових засад функціонування фондового ринку, є складним завданням не лише для пересічних громадян і середньостатистичних юристів, а й «вузьких» фахівців у відповідній сфері знань.

Ще більш показовими в цьому аспекті є положення ст. 10-1 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР, в якій мали б бути встановлені чіткі орієнтири того, які дії є маніпулюванням на фондовому ринку (ст. 222¹ КК), а які – ні. Але замість цього, при зверненні до вказаної норми правозастосувач зустрічається з такими розпливчастими формулюваннями, як «*намагання здійснити операції*», «*можуть надати уявлення*», «*цін, інші ніж ті, що існували б за відсутності таких операцій*», «*може призвести до введення в оману учасників ринку*», «*поширення недостовірної інформації, яку особа повинна була знати*», «*які не мають очевидного фінансового сенсу*», «*ціною, що має суттєве відхилення від ринкової*» тощо. Як слушно зазначає В. О. Гацелюк, описання кримінально-правової заборони щодо маніпулювання на фондово-

⁶ Кримінальне право України (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, С. О. Письменського. Т. 1. – Луганськ : Елтон – 2, 2012. – С. 474–477.

му ринку не відповідає усталеним прийомам законодавчої техніки і принципам кримінального права⁷.

Зрозуміло, що за умов подібного конструювання згаданих заборон про їх ефективне застосування на практиці годі було і говорити. Красномовними у зв'язку з цим виглядали статистичні дані, озвучені парламентськими експертами під час розгляду питання про доцільність доповнення КК ст. 222¹ («Маніпулювання на фондовому ринку»): виявляється, що протягом 2008–2010 рр. у справах про злочини, передбачені статтями 223, 223¹, 223², 232¹, 232² КК, судами не було винесено жодного обвинувального вироку. Подібна «ефективність» досліджуваних норм (у т. ч. прийнятої пізніше ст. 222¹ КК) спостерігається і нині⁸. Разом із тим ми усвідомлюємо, що сам по собі факт рідкого застосування (або взагалі незастосування) тієї чи іншої кримінально-правової норми не може слугувати достатньою підставою для виключення цієї норми з КК (докладніше про це йтиметься далі).

Таким чином, результатом відповідних законодавчих новел стало, з одного боку, істотне поповнення когорти «мертвих» норм КК, а, з другого, неможливість застосування до осіб, винних у суспільно небезпечних посяганнях на фондовий ринок, норм про «традиційні» злочини у сфері службової діяльності. Як наслідок, замість задекларованого вдосконалення кримінальної відповідальності, було створено зручне підґрунтя для уникнення кримінальної відповідальності осіб, котрі вчинили злочини на фондовому ринку.

З огляду на викладене вище щонайменше здивування викликає адресоване Кабінету Міністрів України доручення невідкладно внести на розгляд

⁷ Гацелюк В. О. Ризики бланкетного способу визначення ознак об'єктивної сторони складу злочину (в контексті криміналізації маніпулювання на фондовому ринку) / В. О. Гацелюк // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : тези доп. та повідом. учасників Міжнар. симпозіуму, 23–24 вересня 2011 р. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 103–107.

⁸ *Примітка.* Так, за 12 місяців 2014 р. в Єдиному реєстрі досудових розслідувань за статтями 222¹, 223² і 232² КК було обліковано всього по одному злочину. За вказаний період за статтями 223¹, 223², 232¹ КК не було зареєстровано жодного злочину. Більше того, за цими статтями не було зареєстровано жодного злочину і в період 2009–2013 рр. (див.: Моніторинговий кримінологічний аналіз окремих видів злочинів в Україні (2013–2014 роки) : наук.-практ. посіб. / О. М. Литвак, Р. О. Стефанчук, Н. В. Лісова та ін. – К. : Нац. акад. прокуратури України, 2015. – С. 124–126).

ВР України законопроект про внесення змін до КК щодо «посилення відповідальності за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності, що передують легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом (у тому числі за незаконне використання інсайдерської інформації, маніпулювання на фондовому ринку)» (п. 1 Рекомендацій парламентських слухань на тему: «Перспективи запровадження Європейським Союзом безвізового режиму для громадян України», схвалених постановою ВР України від 14 травня 2015 р.).

22 грудня 2010 р. ВР України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні» № 2852-VI (далі – Закон від 22 грудня 2010 р.), головним наслідком якого стало доповнення КК ст. 203² («Зайняття гральним бізнесом»). Нагадаємо, що появі вказаної заборони в КК передувало запровадження законодавчої заборони грального бізнесу в Україні: маємо на увазі Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15 травня 2009 р. № 1334-VI (далі – Закон від 15 травня 2009 р.). Приводом до цієї заборони стала нічна пожежа в одному із залів гральних автоматів у м. Дніпропетровськ, що призвела до загибелі дев'яти та отримання різних ступенів тяжкості тілесних ушкоджень ще одинадцятьма особами.

Не ставлячи під сумнів необхідність упорядкування існуючих на той час правил ведення грального бізнесу, не можемо погодитися з тим, що як каталізатор до його заборони в Україні виступили наслідки згаданої жахливої події. Гіркий світовий досвід засвідчує, що внаслідок порушень правил пожежної безпеки подібного роду трагедії з не меншою часткою ймовірності можуть статися в будь-якому іншому місці скупчення людей – ресторані, нічному клубі, кінотеатрі, стадіоні, концертному залі тощо⁹. Проте, незважаю-

⁹ *Примітка.* До таких трагедій можна віднести, наприклад, пожежу на стадіоні в англійському м. Бредфорд у 1985 р., унаслідок якої загинуло 56 осіб, пожежу в нічному клубі «Kiss», розташованому в бразильському м. Санта-Марія, що забрала життя 235 осіб, і пожежу в одному з нічних клубів м. Бухареста в кінці жовтня 2015 р., жертвами якої стали 45 осіб.

чи на періодичність подібних трагедій, вони не сприймаються як приводи до заборони, наприклад, футбольних матчів, нічних клубів або концертів.

Викликає подив і той спосіб, в який приймалося рішення про заборону грального бізнесу в Україні. Видається, що навіть за умови виявлення об'єктивних підстав для заборони грального бізнесу законодавець мав би передбачити певний перехідний період, протягом якого відповідні суб'єкти господарської діяльності могли б переорієнтувати свій бізнес, а наймані працівники підшукати іншу роботу. Натомість, у Прикінцевих положеннях Закону від 15 травня 2009 р. передбачалося набрання чинності останнім із дня його опублікування та одночасне скасування раніше виданих суб'єктам підприємницької діяльності ліцензій. При цьому вказаний Закон проігнорував проблему хоча б часткового відшкодування збитків, завданих відповідним суб'єктам, пов'язаних зі сплатою коштів за отримання скасованих ліцензій.

Звичайно, до мотивів ухвалення Закону від 15 травня 2009 р. можна ставитися по-різному. З одного боку, мали рацію ініціатори відповідного законопроекту, пояснюючи необхідність його прийняття стрімким зростанням за останні роки (перед 2009 р.) кількості суб'єктів та об'єктів грального бізнесу, ускладненням криміногенної ситуації на вказаних об'єктах, зокрема, зростанням кількості злочинів, пов'язаних із залежністю від азартних ігор, та фінансових правопорушень у цій сфері. Резонними виглядали й зауваження стосовно того, що особливе занепокоєння і тривогу суспільства викликає різке зростання кількості гральних автоматів, розміщених не у відведених для цього місцях, та залів гральних автоматів, що, незважаючи на законодавчу заборону, відвідувалися неповнолітніми. З урахуванням наведеного логічною була сформована мета відповідного законопроекту – «захист прав і свобод громадян, моральності та здоров'я населення, використання власності в інтересах людини і суспільства».

З другого боку, будемо відвертими: деякі види легалізованої в Україні господарської діяльності спричиняють шкоду тим самим цінностям, про які

вели мову розробники згаданого законопроекту. Це насамперед виробництво і реалізація алкогольних напоїв і тютюнових виробів, негативний вплив яких на моральність і, тим більше, на здоров'я населення та використання власності в інтересах людини і суспільства істотно переважає ту шкоду, що завдається згаданим цінностям функціонуванням грального бізнесу. Але ж, урахувавши гіркий досвід багатьох країн, українська влада не намагається повністю заборонити ані виробництво, ані споживання алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Натомість, «примирившись» із неможливістю подолання цих негативних явищ на сьогоднішньому етапі розвитку суспільства і створивши більш-менш чіткі правові межі такої діяльності, держава, по-перше, отримала одне з основних джерел надходжень до бюджету¹⁰ і, по-друге, домоглася істотної детінізації цієї сфери господарської діяльності.

Закон же від 15 травня 2009 р., нагадуючи в цьому сенсі сумнозвісний «сухий закон»¹¹, став потужним криміногенним чинником. Указаному Закону, як відомо, підкорилися далеко не всі суб'єкти грального бізнесу, одна частина з яких продовжила свою діяльність у завуальованих формах (віртуальні казино, інтернет-кафе, покерні клуби, зали електронних розваг та атракціонів тощо), а інша – у тих самих формах, що і раніше, але перейшовши під «патронат» одного з так званих кришувальних органів (передусім органів внутрішніх справ). Фактично внаслідок непрофесійних дій державної влади цілий сектор економіки опинився у тіні. Не викликає сумнівів, що Україна гостро потребує сучасного законодавства, покликаного врегулювати сферу азартних ігор, виконання положень якого мають забезпечувати відповідні кримінально-правові заборони.

¹⁰ Примітка. За прогнозами фахівців, надходження до бюджету лише від тютюнових акцизів у 2015 р. становитимуть приблизно 24 млрд. грн.

¹¹ Примітка. У 1920 р. у США у формі 18-тої поправки до Конституції Сполучених Штатів Америки набрав чинності так званий сухий закон, прийнятий Конгресом ще в 1917 р. Відповідно до цього Закону заборонялися виробництво, продаж і перевезення, а також ввезення та вивезення спиртних напоїв. Фактично мала місце спроба закріпити кримінально-правовими засобами моральні уявлення певних, так би мовити, пуритансько налаштованих прошарків американського суспільства, які саме алкоголь вважали причиною всіх бід. На практиці реалізація «сухого закону» отримала неабияку протидію з боку середнього класу, оскільки його представники значною мірою були залучені до обігу алкогольних напоїв. У результаті згаданий закон мав результат, протилежний очікуваному: він призвів до зростання рівня злочинності, формування організованої злочинності. Легальному алкогольному бізнесу було завдано значних збитків.

Повертаючись безпосередньо до кримінально-правового аспекту розглядуваної проблеми, зазначимо, що після вступу в дію Закону від 15 травня 2009 р. і до набрання чинності Законом від 22 грудня 2010 р., на підставі якого, як вже зазначалося, КК доповнено статтею 203², особи, які займались гральним бізнесом, повинні були нести відповідальність за ст. 203 КК («Зайняття забороненими видами господарської діяльності»). Інакше кажучи, на момент включення до КК ст. 203² як спеціальної (щодо ст. 203 КК) норми в кримінальному законодавстві не спостерігалось відповідної прогалини, про яку однак були б підстави говорити у випадку відсутності досліджуваної статті після виключення ст. 203 із КК згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI (його положення аналізуватимуться нижче).

Постає питання про доречність включення розглядуваної заборони до розділу VII Особливої частини КК. Як зазначалося вище, авторами Закону України від 15 травня 2009 р. мета останнього була сформульована як «захист прав і свобод громадян, моральності та здоров'я населення, використання власності в інтересах людини і суспільства». Звідси випливає, що першочерговим завданням указанного Закону України проголошувався захист цінностей, які не мають нічого спільного з тими, що повинні охоронятися нормами, зосередженими в розділі КК «Злочини у сфері господарської діяльності».

До такого самого висновку схиляє і текст пояснювальної записки до законопроекту про заборону грального бізнесу, що дозволяє стверджувати, що авторами цієї законодавчої ініціативи гральний бізнес розглядається перш за все не як вид діяльності, який завдає шкоду господарським відносинам, а як один із різновидів «фонових» явищ злочинності, що виступає каталізато-

ром морально-психічної деформації особи¹². Традиційно до таких явищ відносять наркоманію, алкоголізм, порушення норм соціальної моралі, громадського порядку і безпеки, проституцію тощо. Виходячи із цього, можна дійти до, здавалось б, парадоксального висновку: норма про зайняття гральним бізнесом має бути розташована не в розділі VII, а в розділі XII Особливої частини КК («Злочини проти громадського порядку та моральності»).

До речі, у цьому розділі розміщено норми, подібні за своєю спрямованістю до ст. 203². Йдеться, наприклад, про ст. 303 КК («Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією»), якою передбачено відповідальність за вид діяльності, що, по суті, є господарською, адже її змістом виступає надання послуг, що мають цінову визначеність. Із гральним бізнесом такий вид діяльності об'єднує й те, що він за умови його легалізації також міг би стати істотним джерелом надходжень до бюджету, але через суспільний осуд така діяльність теж опинилась поза законом. Перспективи реформування кримінально-правових заборон, присвячених створенню та утриманню місць розпуску і звідництва (ст. 302 КК), а так само сутенерству або втягненню особи в заняття проституцією (ст. 303 КК), значною мірою є похідними від того, чи буде в Україні колись легалізована проституція.

У світовій практиці наявні три моделі законодавчого регулювання азартних ігор залежно від ставлення до них з боку того чи іншого суспільства: 1) цілковита заборона азартних ігор – характерна для країн із високим рівнем впливу релігії на життя суспільства; 2) часткова легалізація грального ринку, коли держава дозволяє лише деякі види азартних ігор, і територіально гральний бізнес може бути зосереджений у спеціальних гральних зо-

¹² *Примітка.* У кримінології «фоновими» до злочинності визнаються ті суспільні явища, що обумовлюють її детермінацію, які межують з нею та з яких вона значною мірою відтворюється (див.: Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : У 3 кн. / А. П. Закалюк. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – С. 22; Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х. : Право, 2009. – С. 194).

нах; 3) повна легалізація грального бізнесу в рамках державного контролю азартних ігор¹³.

Включення зайняття гральним бізнесом до системи господарських злочинів могло сприйматись як виправданий крок за умови легалізації (повної або часткової) ведення грального бізнесу, як це має місце в країнах другої та третьої груп, із викладенням назви відповідної статті КК у редакції, подібної до назви ст. 171-2 КК РФ («Незаконна організація і проведення азартних ігор»). Однак повністю заборонивши гральний бізнес, Україна дала підстави віднести її до числа країн першої групи, на досвід яких, вочевидь, і мав орієнтуватися вітчизняний законодавець при вирішенні питання про місцезнаходження заборони щодо зайняття гральним бізнесом у системі Особливої частини КК. У переважній більшості країн світу, в яких існує цілковита заборона грального бізнесу, недотримання відповідних приписів розцінюється як посягання не на господарську діяльність, а на різноманітні цінності, які об'єднують те, що змістовно вони подібні до охоронюваних розділом XII Особливої частини КК України.

Так, діяння, близькі до передбачених у ст. 203² КК України, визнаються посяганнями на:

– безпеку суспільства загалом (державні та суспільні цінності, соціальні відносини) – ст. 308 глави 6 розділу IV КК Королівства Бахрейн; Глава йюд бет «Заборонені азартні ігри, лотереї та ставки» розділу хет Закону про кримінальне право Держави Ізраїль; глава 7 розділу 8 КК Республіки Ірак; ст. 236 глави 22 «Створення гральних будинків, організація проведення лотерей, неправомірні дії, що пов'язані із трупами» КК Федеративної Республіки Нігерія; ст. 232 «Створення гральних будинків» розділу IV КК Незалежної Держави Папуа – Нова Гвінея;

¹³ Бурковський І. Гральний бізнес в Україні: потрібна ефективна система регулювання / І. Бурковський, Д. Науменко // Дзеркало тижня. – 2008. – 27 верес. – 3 жовт. – № 36.

– родинні відносини – ст. 249 розділу VII КК Багатонаціональної Держави Болівія;

– суспільну мораль (мораль; честь та мораль; моральність та порядність; громадське здоров'я, безпека, затишок, порядність та моральність) – глава I «Азартні ігри» розділу III КК Республіки Венесуела; ст. 542 «Відкриття місць для азартних ігор» глави VI КК Республіки Індонезія; статті 92–93 розділу III КК Держави Лівія; глава VII «Азартні ігри» розділу V КК Султанату Оману; ст. 556 «Створення гральних будинків» розділу IV КК Федеративної Республіки Сомалі; ст. 237 «Створення гральних будинків та приміщень для лотерей» глави 19 КК Республіки Судан; ст. 240 «Незаконна організація чи утримання притонів для азартних ігор» глави 25 розділу X КК Республіки Таджикистан; ст. 567 глави 1 розділу 3 КК Турецької Республіки; глава 1 «Азартні ігри та ставки» розділу 6 КК Республіки Філіппіни;

– громадський порядок (громадську безпеку та громадський порядок; адміністративний порядок; державний та приватний спокій) – ст. 248 «Азартні ігри» глави XIX КК Соціалістичної Республіки В'єтнам; ст. 303 «Участь у колективних азартних іграх, організація гральних будинків або професійне заняття гральною діяльністю» глави 6 «Злочини проти порядку громадського управління» КК КНР; глави XIII «Заборонені ігри» розділу IV Республіки Куба; ст. 398 «Азартні ігри» розділу 33 КК Республіки Македонія; ст. 243 «Азартні ігри» глави 26 КК Монголії; ч. 4 ст. 397 КК Республіки Ель-Сальвадор; ст. 278 «Організація чи утримання притонів для азартних ігор» глави XX КК Республіки Узбекистан;

– релігію та повагу до мертвих – ст. 274 глави 3 «Розпивання алкогольних напоїв, азартні ігри та жебрацтво» КК Держави Катар;

– порядок соціалістичного колективного життя – ст. 266 глави 8 КК Корейської народно-демократичної республіки;

– власність – розділ VI частини 8 КК Об'єднаних арабських еміратів;

– здоров'я та затишок – ст. 171 «Створення гральних будинків» глави XVII КК Об'єднаної Республіки Танзанія; ст. 161 «Створення гральних будинків» глави XVI КК Республіки Уганда.

Ми усвідомлюємо, що опоненти висловленої нами точки зору як на контраргументи можуть вказати на таке: 1) недоцільність аналізу законодавства перерахованих країн, оскільки правові системи більшості з них, на відміну від України, відносяться не до романо-германської, а до релігійної, традиційної (звичаєвої) та соціалістичної сімей права; 2) істотні розбіжності між економічними системами відповідних держав та України; 3) значно вищий, ніж в Україні, рівень впливу релігії на життя суспільства в більшості згаданих держав. Погоджуючись зі справедливістю таких зауважень, мусимо зазначити, що передусім вони повинні бути адресовані вітчизняному законодавцю, який, ухваливши рішення про тотальну заборону грального бізнесу, поставив нашу державу на один щабель з «релігійними», а не з розвинутими світськими західними країнами, до яких прагне належати Україна.

Слід також нагадати, що кримінальна відповідальність фізичної особи, винуватої у вчиненні злочину – зайнятті гральним бізнесом, не виключає застосування до суб'єкта господарювання, що організовує і проводить азартні ігри, штрафу, передбаченого ст. 3 Закону від 15 травня 2009 р. Тут, щоправда, постає питання про сенс кримінально-правової санкції у виді штрафу на максимальну суму у 850 тис. грн., якщо за вчинення цього самого правопорушення передбачається адміністративний штраф у розмірі 8000 мінімальних заробітних плат. Невже законодавець упевнений у тому, що потенційного правопорушника може зупинити штраф як вид покарання у розмірі 850 тис. грн., якщо його не зупиняє адміністративний штраф, який удесятеро більший за цю суму?¹⁴ До того ж якщо суб'єкт господарювання, який організовує і проводить азартні ігри, є фізичною особою, яку притягують за вчинене нею і

¹⁴ Гетьманцев Д. Кому – рахунок за кордоном, кому – валюта за паспортом. Про гуманізацію відповідальності за злочини у фінансовій сфері / Д. Гетьманцев // Дзеркало тижня. – 2011 р. – 8 жовт. – № 36.

до кримінальної, і до адміністративної відповідальності, вочевидь, можна вести мову про порушення закріпленого в ч. 1 ст. 61 Конституції України принципу *non bis in idem*.

З урахуванням класифікації злочинів, закріпленої в ст. 12 КК, і санкцій ст. 203² КК зайняття гральним бізнесом віднесено до особливо тяжких злочинів і визнано більш тяжким злочином, ніж навіть тяжке тілесне ушкодження, що вчинене шляхом мучення і що спричинило смерть одного чи кількох потерпілих (ч. 2 ст. 121 КК), або груповий розбій (ч. 2 ст. 187 КК), або терористичний акт (ч. 1 ст. 258 КК) тощо. Парадоксально, але зайняття гральним бізнесом – діяльністю, яка лише відносно нещодавно мала і, судячи з риторики деяких можновладців¹⁵, цілком ймовірно скоро знову набуде статусу легальності, – за ступенем суспільної небезпечності прирівнюється до умисного вбивства. Коментуючи подібний стан речей, В. О. Єгорова відзначає: «Таким чином задекларований Конституцією принцип, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, не відповідає дійсності. Законодавець фактично поставив економічні інтереси держави на один щабель з особистими правами людини, а це може свідчити про те, що відбулося повернення до радянських часів, коли інтереси держави домінували над інтересами людини»¹⁶.

Загалом погоджуючись із наведеним критичним висновком, водночас уточнимо, що з урахуванням озвучених вище аргументів мова скоріш за все мала б йти про поставлення на один щабель з особистими правами людини цінностей, на кшталт, моральних засад розвитку суспільства, проте у жодно-

¹⁵ Міністр економіки виступає за легалізацію в Україні грального бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zaxid.net/news/showNews.do?ministr_ekonomiki_vistupaye_za_legalizatsiyu_v_ukrayini_gralnogo_biznesu; Саакашвілі за легалізацію грального бізнесу в Одесі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2015/07/16/7074697>. 2011 р. – Заголовок з екрана; Ярецько збільшила прогнози надходжень до бюджету від легалізації грального бізнесу до 5 млрд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : yaresko_zbilshila_prognози_nadhodzen_do_byudzhetu_vid_legalizatsiyi_gralnogo_biznesu_do_5_mlrд. – Заголовок з екрану.

¹⁶ Єгорова В. О. «Гуманізація» кримінальної відповідальності в світлі останніх змін до КК України / В. О. Єгорова // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 квітня 2012 р.). – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 179.

му разі не економічних інтересів держави, яким гральний бізнес міг би зашкодити лише за умови його легалізації та порушення правил його ведення.

Найбільший резонанс як у суспільстві загалом, так і в наукових колах, зокрема, викликав такий акт законотворчості у розглядуваній сфері, як Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI (далі – Закон від 15 листопада 2011 р.), на підставі якого з КК було виключено одразу 16 статей – 202, 203, 207, 208, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 223, 225, 226, 228, 234 і 235. Прийняття цього Закону стало чи не найбільшим реформуванням вітчизняного КК за весь час його чинності. Подібна декриміналізація сталася лише у 1992 р., коли було скасовано кримінальну відповідальність одразу за 18 діянь. Щоправда, тоді це було виправдано: початок 90-х років, як уже зазначалось, був часом кардинальної зміни економічної системи і проголошення переходу до ринкової моделі розвитку суспільства. Цього явно не спостерігалось у 2011 р., коли наш законодавець забажав змінити існуючу ситуацію в державі, пов'язану з підвищеним рівнем криміналізації господарських правопорушень, випадками зловживань із боку правоохоронних органів, погіршенням інвестиційного клімату в державі та зниженням підприємницької активності населення.

Коментуючи намагання авторів Закону від 15 листопада 2011 р. подолати «надмірне втручання правоохоронних органів у діяльність господарюючих суб'єктів», Н. О. Гуторова слушно відзначала, що аналіз 16 статей, виключених із КК, показує, що переважна більшість із них належала до числа «мертвих» норм, які або взагалі протягом кількох років не застосовувались, або їх застосування мало поодинокий характер. Значною мірою це було зумовлено різким зростанням неоподаткованого мінімуму доходів громадян

(далі – НМДГ), що виступає в КК розрахунковою одиницею для обчислення розміру заподіяної шкоди або вартості предмета злочину¹⁷.

Так, дані Державної судової адміністрації України за 2010 р. демонстрували, що за статтями, виключеними з КК, було засуджено: за ст. 202 – 8 осіб; за ст. 203 – 819; за ст. 207 – 5; за ст. 208 – 3; за ст. 215 – 20; за ст. 235 – 11, а за статтями 214, 217, 218, 220, 221, 223, 225, 226, 228, 234 – не засуджено жодної особи. Отже, більшість скасованих статей «не працювала». Враховуючи викладене, виключення з КК указаних 16 статей навряд чи істотно зменшило тиск правоохоронних органів на суб'єктів господарювання, хоч саме така мета, серед інших, декларувалась ініціаторами розглядуваних законодавчих змін.

Що ж стосується заявленого подолання «завищеного рівня криміналізації правопорушень у сфері господарської діяльності», то частково ми погоджуємось із декриміналізацією, здійсненою на підставі Закону від 15 листопада 2011 р. Візьмемо, наприклад, ст. 214 КК («Порушення правил здачі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння»). Будучи переконаною в правильності здійсненої в 2001 р. криміналізації розглядуваного правопорушення і завершуючи підрозділ своєї кваліфікаційної роботи, присвячений соціальній зумовленості кримінальної відповідальності за порушення правил здачі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, К. В. Казанцева написала, що «у законодавця, безсумнівно, були усі необхідні і достатні соціально-економічні, нормативні, кримінологічні та соціально-психологічні фактори обґрунтованості зазначеної кримінально-правової норми»¹⁸. Ми, як і згадана авторка, не сумніваємось у необхідності підвищення ефективності державного контролю за діяльністю суб'єктів господарювання, що здійснюють опера-

¹⁷ Гуторова Н. О. Щодо гуманізації відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності / Н. О. Гуторова // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 квітня 2012 р.). – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 142.

¹⁸ Казанцева К. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил здачі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / К. В. Казанцева ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2011. – С. 59.

ції із дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням. Однак не можемо не зважати на ту обставину, що фактично злочином згідно зі ст. 214 КК визнавалося невиконання договірної зобов'язання¹⁹, допущене суб'єктом господарювання, який здійснює діяльність у сфері обігу дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння на підставі отриманої в установленому порядку ліцензії. І такий цивільно-правовий делікт не поєднувався з наявністю будь-якої криміноутворюючої ознаки, на кшталт, насильства, злісності або обману. Тому ст. 214 КК України, на наш погляд, могла розцінюватись як порушення принципу економії кримінально-правової репресії, який передбачає, що до криміналізації тієї чи іншої поведінки варто звертатися лише в тому випадку, коли бракує інших правових важелів впливу на неї.

Разом з тим, за виключенням доволі нечисленних випадків (крім ст. 214, йдеться хіба що про статті 217 і 226 КК), підстав вести мову про надмірність криміналізації господарських деліктів на час прийняття Закону від 15 листопада 2011 р. не було. Точніше, вони були, але стосувалися передусім тих заборон, які з'явилися в розділі VII Особливої частини КК уже після 2008 р. (зокрема, статті 203², 222¹, 223¹) і не мали відношення до діянь, декриміналізованих відповідно до Закону від 15 листопада 2011 р.

Тут варто наголосити і на тому, що ефективність багатьох норм, вилучених із розділу VII Особливої частини КК у 2011 р., дійсно виявлялася незначною. Але сам по собі факт рідкого застосування (незастосування) тієї чи іншої кримінально-правової норми не може слугувати достатньою підставою для декриміналізації діяння, караного за цією нормою. Так, трагічні події останніх років на Донбасі призвели до того, що поширення набула ще донедавна поодинокі практика застосування більшості статей КК, якими передбачається відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України, терористичні, військові злочини тощо. Це зайвий раз підтверджує,

¹⁹ Обов'язок здачі на афінаж дорогоцінних металів передбачає укладення договору купівлі-продажу з афінажним підприємством, а обов'язок продажу дорогоцінностей – укладення форвардного контракту.

що головним мірилом доцільності віднесення того чи іншого діяння до числа кримінально караних має виступати ступінь його суспільної небезпечності, а не поширеність певного діяння в той чи інший проміжок часу. Відносно невелика кількість кримінальних справ, порушуваних та розслідуваних за більшою частиною норм, виключених із КК на підставі Закону від 15 листопада 2011 р., свідчила не стільки про не розповсюдженість відповідних злочинів, скільки про їх латентність, складність розслідування цих злочинів, зумовлену в тому числі й вадами диспозицій кримінально-правових заборон, що не могло не перешкоджати притягненню винуватих правопорушників до кримінальної відповідальності.

Нелогічним було і вилучення з КК норм про відповідальність за порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг (ст. 202) і зайняття забороненими видами господарської діяльності (ст. 203), які є загальними щодо інших норм, залишених у розділі VII Особливої частини КК (статті 203¹, 203², 204, 213). Адже, наприклад, суспільна небезпечність незаконних операцій із металобрухтом на порядок нижча від здійснення, наприклад, діяльності із надання фінансових послуг чи професійної діяльності на ринку цінних паперів без отримання спеціального дозволу чи набуття статусу фінансової установи. Діяльність «фінансових пірамід» у державі, як слушно зазначає І. Б. Медицький, однозначно продукує більш небезпечні наслідки, ніж незаконна діяльність з металобрухтом²⁰.

Показовою у зв'язку із цим є та обставина, що в Плані законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленому Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VIII, передбачено, зокрема, розроблення і прийняття закону про заборону фінансових пірамід в Україні, а так само встановлення кримінальної відповідальності за організацію або сприяння діяльності фінансових пірамід. Не ставлячи під сумнів потрібність ухвалення та-

²⁰ Медицький І. Б. Нові витки розвитку вітчизняної кримінально-правової політики / І. Б. Медицький // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 квітня 2012 р.). – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 305.

кого законодавчого акта, водночас не можемо не відзначити про фрагментарність цього підходу до вирішення кримінально-правових проблем – фрагментарність, якої була виправдано позбавлена ст. 202 («Порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг»), виключена з КК на підставі Закону від 15 листопада 2011 р.

Нехтування в процесі правотворчості наведеними вище аксіоматичними положеннями здатне призвести до виникнення ситуації, коли кримінальний закон через прогалини в ньому виявиться неспроможним належним чином реагувати на появу нових загроз для правоохоронюваних інтересів. Проілюструємо цю тезу за допомогою скасованої у 2011 р. ст. 207 КК («Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті»).

Ставлення до цієї кримінально-правової заборони як до пережитку адміністративно-командної системи радянського управління або антиринкового припису – вияву економічно невиправданої, помилкової криміналізації, що обмежує самостійність суб'єктів господарювання, є поверховим. Справа в тому, що залежно від стану валютної кон'юнктури і на різних історичних етапах майже всі країни світу застосовували і застосовують різноманітні валютні обмеження. Навіть у країнах із розвиненою ринковою економікою здійснюване державою правове регулювання валютного ринку, як повідомляє І. А. Клепицький, включає в себе кримінальні та адміністративні санкції²¹. Вважаємо, що в нашого законодавця за умов проведеної на початку 90-х рр. минулого століття лібералізації зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) були вагомими підстави для криміналізації приховування валютної виручки як форми нелегального витоку капіталів. Нормалізація ситуації у сфері оподаткування, загальне поліпшення інвестиційного клімату, стабільність законодавства і подальший рух шляхом ринкових реформ – усе це згодом дозволить інтегрувати вітчизняну економіку в світове господарство і стимулю-

²¹ Клепицкий И. А. Система хозяйственных преступлений / И. А. Клепицкий. – М. : Статут, 2005. – С. 416.

вати такі цивілізовані форми капіталовкладень за кордон, як експортні кредити та легальні прямі інвестиції. В Україні мають бути створені умови, за яких приховане вивезення капіталів за кордон утратить для резидентів економічне значення, а, отже, відпаде потреба в кримінально-правовому реагуванні на протиправну поведінку учасників ЗЕД.

У світлі викладеного явно непродуманим стало рішення декриміналізувати у 2011 р. таке діяння, як ухилення від повернення виручки в іноземній валюті, коли про створення в Україні згаданих економічних умов вести мову не доводилось. Наслідки такого кроку добре відомі: у той час, коли із середини 2014 р. в Україні почала стрімко набирати оберти валютна криза, в арсеналі держави не знайшлося належних кримінально-правових механізмів протидії проявам суспільно небезпечної поведінки, раніше караної за ст. 207 КК і передусім пов'язаної з невиконанням запровадженої НБУ вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті, при тому що за існуючої несприятливої економічної кон'юнктури ці механізми однозначно стали б у нагоді.

З урахуванням викладеного одним з авторів цих рядків висловлювалась думка про віднесення до пріоритетних напрямів наукових досліджень у сфері кримінальної відповідальності за господарські злочини критичного осмислення законодавчих новел 2011 р., зокрема, поєднаного з висуненням пропозицій, спрямованих на відновлення кримінальної відповідальності за частину безпідставно декриміналізованих діянь (ухилення від повернення валютної виручки, товарна контрабанда, порушення, пов'язані із неплатоспроможністю, тощо)²². Урешті-решт, очевидний факт передчасності і значною мірою невиправданості проведеної у 2011 р. декриміналізації поступово починають усвідомлювати і самі законотворці.

²² Правова доктрина України : у 5 т. – Том 5. – Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – Х. : Право, 2013. – С. 368.

Так, у пояснювальній записці до нещодавно (15 вересня 2015 р.) включеного до порядку денного сесії Верховної Ради України законопроекту «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо криміналізації контрабанди підакцизних і контрафактних товарів (продукції) у великих розмірах» від 14 травня 2015 р. № 2840 указується на те, що з часу набрання чинності Законом від 15 листопада 2011 р. у частині скасування кримінальної відповідальності за контрабандне переміщення товарів відбулося значне зростання кількості правопорушень, пов'язаних із незаконним переміщенням через митний кордон України великих обсягів товарів. При цьому найбільш поширеними проявами контрабанди є незаконне переміщення через митний кордон України таких товарів, як алкогольні напої, цигарки, пальне, автомобілі, сільськогосподарська продукція, продукти широкого вжитку, дорогоцінні метали, оргтехніка тощо. Враховуючи це, автори законопроекту пропонують криміналізувати контрабанду підакцизних і контрафактних товарів (продукції) у великих розмірах (якщо вартість товарів у 250 і більше разів перевищує НМДГ) шляхом внесення відповідних змін до ст. 201 КК. Обґрунтовуючи необхідність такої новели, її ініціатори, зокрема, вказують на те, що відсутність кримінальної відповідальності за вказані дії не дає можливості ефективно впливати на криміногенну обстановку в сфері боротьби з контрабандою та надавати відповідну допомогу партнерським спецслужбам і правоохоронним органам іноземних держав із ліквідації каналів незаконного переміщення через митний кордон України товарів підакцизної групи.

Із приводу того, що виключення вказівки на товари з диспозиції ст. 201 КК, здійснене на підставі Закону від 15 листопада 2011 р., було не на часі, що країна економічно навряд чи була готова до такого кроку, наведемо всього один, але вельми красномовний факт. На одному із засідань РНБО в контексті подолання контрабандних схем ввезення в Україну м'яса та м'ясопродуктів висувалась ідея внесення до КК таких змін, які б дозволяли притягувати до кримінальної відповідальності за контрабанду невеликих

партій указаних товарів²³. Тобто економічна ситуація змушувала державних діячів задумуватися не про декриміналізацію контрабанди товарів, а, навпаки, про часткову криміналізацію поведінки в сфері ЗЕД. Захист інтересів держав, економіка яких ґрунтується на вивезенні сировини і напівфабрикатів, а продовольча безпека забезпечується в основному за рахунок імпорту, має здійснюватися за допомогою кримінально-правових заходів. Крім цього, декриміналізація торговельної контрабанди означає, що викриття осіб, винуватих у її вчиненні, повинне здійснюватись у межах адміністративного провадження без застосування оперативно-розшукових заходів, а тому в багатьох випадках не може розраховувати на успіх²⁴. Тим більше, що в літературі відзначають високу латентність контрабанди, зумовлену характером та особливостями цього злочину – відсутністю потерпілого та, як наслідок, інформації про злочин, глибокою конспірацією, ретельно спланованою підготовкою, відсутністю свідків і видимих слідів злочину²⁵. Фактично у 2011 р. проблему кримінальної відповідальності за товарну контрабанду вирішено розв'язувати лише під кутом економічної рентабельності розкриття і розслідування відповідних порушень митного законодавства і наповнення державної скарбниці.

Згадана вище ініціатива рекриміналізувати вказаний різновид контрабанди була підтримана парламентськими експертами. Зокрема, спираючись на статистичні показники, ними констатується, що, незважаючи на зниження загального рівня правопорушень у відповідній сфері (2014 р. – 7,7 тис., 2015 р. – 5737), значна кількість правопорушень, пов'язаних із порушенням митних правил, залишається або безкарними, або застосування відповідних

²³ По корупції вдарять комплексно // *Голос України*. – 2005 р. – 3 берез. – № 41.

²⁴ Остапенко В. Реформирование таможенного законодательства и уголовная ответственность за контрабанду / В. Остапенко // *Уголов. право*. – 2010. – № 3. – С. 117; Прокопенко О. С. До питання про криміналізацію контрабанди товарів / О. С. Прокопенко // *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (8–9 жовтня 2015 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2015. – С. 383.*

²⁵ Омельчук О. М. Контрабанда за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. М. Омельчук ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2002. – С. 28, 34.

санкцій не зупиняє правопорушників від подальшої протиправної поведінки, що і зумовлює пропозиції стосовно посилення відповідальності за такі правопорушення. Водночас у своєму висновку на законопроект № 2840 від 14 травня 2015 р. працівники Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України вказують на сумнівність використання в тексті удосконаленої ст. 201 КК (поряд з указівкою на підакцизні товари) терміна «контрафактні товари», адже він застосовується лише до товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності. Виходить, що поза увагою кримінального закону залишаються такі товари, як пальне, продовольчі товари та інша продукція, виготовлена з порушенням технології або неправомірним використанням знака для товарів та послуг чи копіюванням форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само з неправомірним відтворенням товару іншої особи, тобто фальсифікована продукція, яка є одним з основних предметів контрабанди.

Додамо від себе, що авторами розглядуваного законопроекту жодним чином не пояснюється кількісний аспект предмета як криміноутворюючої ознаки відповідного складу злочину, хоча саме з приводу цього показника (великих розмірів товарної контрабанди) можливі і потрібні дискусії щодо доцільності пропонованих змін до ст. 201 КК. У черговий раз маємо справу з притаманною чинному КК фундаментальною проблемою, яку можна позначити як довільність показників, що характеризують суспільно небезпечні наслідки і предмети злочинів у сфері господарської діяльності.

До речі, це саме можна сказати про пп. 3.5.1 Коаліційної угоди від 27 листопада 2014 р., парафованої п'ятьма політичними партіями, що увійшли до складу Верховної Ради України VIII скликання: тут вказується на необхідність підвищення вдвічі (з 1000 до 2000 НМДГ) значного розміру коштів фактичного ненадходження до бюджету податків, зборів, єдиного соціального внеску та страхових внесків на пенсійне страхування для визначення наявності ознак складів кримінальних правопорушень, передбачених стаття-

ми 212 і 212¹ КК. Хочеться запитати у розробників цього політичного документа: а чому б величину вказаної криміноутворюючої ознаки не збільшити, наприклад, уп'ятеро або вдесятеро, щоб уже остаточно «відмовитися від каральної моделі податкового контролю»? Цілком очевидно, висуненню взятої «зі стелі» пропозиції збільшити удвічі відповідний показник жодні серйозні (та, мабуть, і будь-які) економічні і кримінологічні дослідження не передували.

Знову повернемося до Закону від 15 листопада 2011 р., прийняття якого, незважаючи на всі його вади, частково висвітлені вище, здавалося б, засвідчило наявність у Верховної Ради України чіткого бачення стратегії розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за господарські злочини. Причому як зміст цього Закону, так і пояснювальна записка до відповідного законопроекту, давали підстави припустити, що основу такої стратегії становить переконання в існуванні своєрідної зворотної пропорційності, суть якої можна звести до такого: чим вищий рівень криміналізації правопорушень у сфері господарської діяльності, тим гірші умови для розвитку окремих суб'єктів господарювання та економіки країни загалом. З урахуванням сказаного можна було спрогнозувати деякі тенденції подальшої правотворчості, включаючи обережність (виваженість) при прийнятті кожного рішення щодо доповнення розділу VII Особливої частини КК новими кримінально-правовими заборонами. Адже, на думку народних депутатів України, саме надмірна криміналізація детермінує необґрунтоване втручання правоохоронних органів у діяльність суб'єктів господарювання і створює істотні перешкоди для реалізації конституційно закріпленого права громадян на зайняття підприємницькою діяльністю.

Та час довів, що якщо законодавець і мав стратегію розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за господарські злочини, то розрахована вона була на ... два роки (точніше – на один рік та одинадцять місяців). Йдеться про те, що вже 10 жовтня 2013 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» № 642-VII (далі – Закон від 10 жовтня 2013 р.). Його прийняття ознаменувало повернення кримінально-правової політики у сфері охорони господарської діяльності до старого, діаметрально протилежного задекларованому при ухваленні Закону від 15 листопада 2011 р. вектору, квінтесенцією якого є ставлення до кримінального закону як до своєрідної панацеї від усіх економічних «хвороб» суспільства.

Одним із результатів набрання чинності Законом від 10 жовтня 2013 р. стало доповнення розділу VII Особливої частини КК двома новими заборонами – ст. 205¹ («Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців» і ст. 206² («Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації»). Цікаво, що первинною редакцією відповідного законопроекту під назвою «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств» КК пропонувалося доповнити ще однією нормою – ст. 206¹ («Захоплення будівлі, споруди чи іншого об'єкта підприємства, установи, організації»), однак під час розгляду законопроекту на сесії Верховної Ради України ця сумнівна пропозиція не була підтримана. За задумом законодавця, запровадження кримінальної відповідальності за дії, про які йдеться в статтях 205¹ і 206² КК, мало стати складовою ефективного механізму недопущення використання схем і методів протиправного поглинання та захоплення підприємств. Що ж сталося насправді?

Розмірковуючи над доцільністю доповнення КК ст. 206², Д. О. Калмиков та Є. В. Калмикова слушно відзначають, що всі можливі прояви суспільно небезпечної поведінки, вказані в основному складі розглядуваного злочину, вже охоплюються положеннями відповідних статей, які описують злочини проти власності (переважно ст. 190 КК), і статтями 357 і 358 КК. Заволодіння майном шляхом вчинення правочинів із використанням підроблених або викрадених документів, печаток чи штампів є одним із найпоширеніших,

«традиційних» способів учинення шахрайства, а, отже, не характеризується ані значно підвищеною, ані значно зменшеною суспільною небезпечністю порівняно з іншими формами шахрайства (що підтверджує і порівняльний аналіз санкцій статей 190 і 206² КК). Не виключається також, що при кваліфікації протиправного заволодіння майном юридичної особи чи її власника (у вигляді часток, акцій чи паїв) шляхом вчинення правочинів із використанням підроблених документів, печаток, штампів юридичної особи за ст. 206² КК правозастосовні органи не будуть додатково кваліфікувати вчинене за статтями 357 чи 358 КК, вважаючи «підроблення документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації» (частини 1–3 ст. 358 КК), «використання підроблених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації» (ч. 4 ст. 358 КК), «викрадення документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації» (ст. 357 КК) конструктивною ознакою складу злочину, описаного в ст. 206² КК. Виходить, що жодної потреби у включенні ст. 206² у КК не було, а попри візуально оманливе посилення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації реально ця відповідальність стала більш м'якою (гуманною) в переважній більшості випадків²⁶.

Декларуючи необхідність «недопущення використання схем і методів протиправного поглинання та захоплення підприємств», законодавець не взяв до уваги й ту обставину, що поява ст. 206² КК (навіть за умови усунення її вад, які фактично унеможливають застосування цієї кримінально-правової норми та які добре описані подружжям Калмикових), не могла сприяти досягненню зазначеної мети. Адже основним елементом у механізмі рейдерських захоплень були не дії, про які йдеться в розглядуваній статті КК, а попереднє узаконення цих дій, що зазвичай санкціонувалося судом. «... З огляду на те, що будь-яке рейдерське захоплення в Україні відбувається на

²⁶ Калмикова Є. Лікарський засіб від хвороби суспільства чи плацебо? Встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації / Є. Калмикова, Д. Калмиков // Юрид. вісн. України. – 2014 р. – 5–11 квіт. – № 14.

підставі певного рішення суду, дії агресорів на момент захоплення трактується як правомірні, оскільки попередньо легалізовані судом. У цьому сенсі поява статті 206² КК України не матиме реального впливу на захист від злочинних дій відносно бізнесу...; у суспільстві створена ілюзія того, що рейдерство являє собою фізичне захоплення підприємств особами спортивної статури з відомою зовнішністю. Проте насамперед рейдерство відбувається в інших місцях: у судах, прокуратурі, міліції, де попередньо узгоджуються рішення, за які кримінальна відповідальність не настає. Складається враження, що рейдерство намагаються викоринити не у тому місці, де це потрібно робити, і, очевидно, не у той спосіб»²⁷.

Висловлені зауваження не меншою мірою стосуються й ст. 205¹ КК. Небезспірним, до речі, виглядає факт розміщення цієї статті в розділі VII Особливої частини КК, оскільки передбачені нею діяння (подібно до поведінки, описаної у чинній редакції ст. 203² КК) до господарської діяльності жодного відношення не мають, оскільки вчиняються ще до моменту виникнення господарсько-правових відносин.

Далі. Ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 205¹ КК, сконструйовані за допомогою вказівки на дві альтернативні форми діяння: «внесення в документи, що відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи-підприємця, завідомо неправдивих відомостей» та «умисне подання документів, що містять завідомо неправдиві відомості, державному реєстратору». Як бачимо, перше діяння – «внесення в документи...» є нічим іншим, як стадією готування до другого – «подання документів...». Тобто фактично кримінальну відповідальність встановлено за готування до злочину, причому (як про це свідчить санкція відповідної статті) злочину невеликої тяжкості. Але ж готування до такого злочину, за загальним правилом, не повинно тягнути кримі-

²⁷ «Антирейдерський» закон спрямований на боротьбу з наслідками, а не на викоринення рейдерства – юрист [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1291587-antireyderskiy-zakon-spryamovaniy-na-borotbu-z-naslidkami-a-ne-na-vikorinennya-reyderstva-yurist>. – Заголовок з екрану.

нальну відповідальність (ч. 2 ст. 14 КК). Крім того, знову постає запитання, що, скоріш за все, є риторичним: чи існувала потреба в доповненні КК ст. 205¹ за умови: 1) очевидно невисокого рівня суспільної небезпечності передбаченого в ній діяння; 2) «негосподарського» характеру (спрямованості) відповідного правопорушення; 3) наявності ст. 358 КК, що вже передбачає відповідальність як за підроблення (частини 1, 2, 3), так і використання завідомого підробленого документа (ч. 4), а також ст. 366 КК («Службове підроблення»). Законодавець однак цим питанням не переймався, у результаті чого ми отримали чергове збільшення обсягу кримінального закону при фактично незмінних межах криміналізації.

Розмірковуючи ж більш широко (у контексті з'ясування стратегії розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за господарські злочини), поставлене запитання можна переформатувати у такий спосіб: якщо в розділі VII Особливої частини КК не знайшлося місця нормам про такі суто господарські правопорушення, як, наприклад, товарна контрабанда, зайняття забороненими видами господарської діяльності, посягання на права кредиторів (фіктивне банкрутство, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконні дії у разі банкрутства), що за певних обставин здатні спричинити істотну шкоду господарським відносинам, то невже до числа кримінально караних мають відноситися делікти, передбачені статтями 205¹ і ст. 206² КК?

Таким чином, прийняття Закону від 10 жовтня 2013 р. у частині доповнення КК указаними статтями слід розцінювати як чергову невдалу і до того ж відверто некваліфіковану спробу Верховної Ради України вирішити існуючі економічні проблеми (причому без аналізу справжніх детермінант їх виникнення) кримінально-правовими засобами.

Висловлене, як видається, можна екстраполювати і на Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» від 22 вересня 2011 р. № 3795-VI, відповідно до якого суб'єкт шахрайства з фінансовими ре-

сурсами (ст. 222 КК) зі спеціального (громадяни-підприємці, громадяни-засновники (учасники) або службові особи суб'єктів господарської діяльності) перетворився на загальний. У висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на відповідний законопроект²⁸ указувалося на безпідставність розширення кола осіб, спроможних відповідати за ст. 222 КК, за рахунок фізичних осіб, які не мають відношення до господарської діяльності. Парламентські експерти звертали увагу, зокрема, на те, що з усіх перелічених у диспозиції ч. 1 ст. 222 КК видів допомоги фізичній особі, яка не є суб'єктом господарювання, може надаватися лише субсидія і грошовий чи товарний кредит. При цьому для їх отримання до вказаних у нормі КК адресатів необхідно подати низку документів, що підтверджують право такої особи на субсидію чи кредит, і такі документи підлягають обов'язковій перевірці. Цілком справедливо був зроблений узагальнюючий висновок про те, що, власне, подання фізичною особою, яка не є суб'єктом господарювання, до відповідних органів державної влади чи фінансових установ завідомо неправдивої інформації не є суспільно небезпечним діянням, а, отже, з огляду на ч. 2 ст. 11 КК не повинне визнаватися злочином. Кримінальна відповідальність за такі діяння може наставати лише у випадку пред'явлення підроблених документів за відповідною частиною статті 358 КК України. Парламент у черговий раз продемонструвавши незрозумілу для нас активність, проігнорував слушні міркування своїх експертів.

Черговий сплеск законотворчості в сфері кримінально-правової охорони господарської діяльності відбувся в 2015 р. і був пов'язаний зі спробою відреагувати на кризові явища у вітчизняній банківській системі, спровоковані нестабільною політичною ситуацією в Україні, війною на Донбасі, коливаннями курсу національної валюти. У результаті (і про це вже зазначалося

²⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг : висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на Пропозиції Президента України до проекту Закону України 29 липня 2011 р. № 7351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=38992. – Заголовок з екрану.

на початку публікації) розділ VII Особливої частини КК доповнюється трьома новими заборонами – статтями 218¹, 220¹ і 220². Проаналізувавши вказані кримінально-правові новели, ми знову вимушені констатувати, що і в цьому разі збільшення обсягу кримінального закону майже не вплинуло (за винятком ст. 220² КК) на обсяг криміналізації діянь.

Розглядаючи доповнення КК ст. 218¹ на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» від 2 березня 2015 р. № 218-VIII (далі – Закон від 2 березня 2015 р.) саме через призму дослідження стратегії розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за господарські злочини²⁹, хотілось б наголосити лише на такому.

Автори законопроекту, згодом ухваленого як Закон від 2 березня 2015 р. (а суб'єктом законодавчої ініціативи в цьому разі виступив Президент України), вказували на те, що ним передбачається істотне посилення відповідальності пов'язаних із банком осіб, що, зокрема, проявляється у запровадженні кримінальної відповідальності таких осіб за вчинення будь-яких дій, що призвели до віднесення банку до категорії неплатоспроможних, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі або кредитору. Наведена характеристика законопроекту потребує уточнення, оскільки здатна створити хибне уявлення про те, що до набрання чинності Законом від 2 березня 2015 р. пов'язані з банком особи (спеціальний суб'єкт злочину, караного наразі за ст. 218¹ КК) не могли бути притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених диспозицією ст. 218¹ КК. Насправді, пов'язані з банком особи і до доповнення КК аналізованою статтею були спроможні нести як виконавці кримінальну відповідальність за доведення банку до непла-

²⁹ Докладніше про дискусійні аспекти, пов'язані з появою в КК ст. 218¹, можна прочитати у такому джерелі: Дудоров О. О. Кримінально-правова заборона щодо доведення банку до неплатоспроможності: сумнівна законодавча новела / О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан // Право і громадянське суспільство. – 2015. – № 1. – С. 71–115 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/202-kryminalno-pravova-zaborona-shchodo-dovedennya-banku-do-neplatospromozhnosti-sumnivna-zakonodavcha-novela-dudorov-o-o-movchan-r-o>. – Заголовок з екрану.

тоспроможності. Адже такі дії могли кваліфікуватися за ст. 219 КК («Доведення до банкрутства»), що наразі виступає загальною нормою щодо ст. 218¹ КК. Такого висновку ми дійшли, здійснивши порівняльний аналіз статей 218¹ і 219 КК, який засвідчив, що, за винятком уточненого кола спеціально-конкретних суб'єктів злочину, інші ознаки складів злочинів, передбачених указаними статтями, фактично тотожні.

Звичайно, має рацію й той, хто вкаже, що в порівнюваних заборонах також по-різному описуються ознаки як проміжних («віднесення банку до категорії неплатоспроможних» (ст. 218¹ КК) та «стійка фінансова неспроможність суб'єкта господарської діяльності» (ст. 219 КК)), так і похідних (різний розмір «великої матеріальної шкоди» як криміноутворюючої ознаки) суспільно небезпечних наслідків. Та враховуючи той факт, що банк входить до кола суб'єктів господарської діяльності (який, хоч і в особливому порядку але міг все ж таки бути визнаний таким, що має стійку фінансову неспроможність, а розмір великої матеріальної шкоди як обов'язкової ознаки складу злочину, передбаченого ст. 219 КК, у двадцять разів нижчий за аналогічний показник, передбачений ст. 218¹ КК різне описання в цих кримінально-правових нормах проміжних і похідних суспільно небезпечних наслідків складів відповідних злочинів не може вплинути на зроблений нами висновок про те, що і раніше, до моменту набрання чинності Законом від 2 березня 2015 р., пов'язані з банком особи могли бути притягнуті до кримінальної відповідальності за доведення банку до неплатоспроможності. Уточнимо: до відповідальності за ст. 219 КК як виконавці могли бути притягнуті не будь-які пов'язані з банком особи, а лише громадяни-засновники (учасники) або службові особи банку. Щодо інших пов'язаних із банком осіб (йдеться про тих, хто фактично керував діяльністю банку, не будучи формально його засновниками чи службовими особами), то не виключалася кримінально-правова оцінка їх неправомірної поведінки як співучасті з розподілом ролей у вчи-

ненні злочину, передбаченого ст. 219 КК, із посиланням при цьому на відповідні частини ст. 27 КК.

Таким чином, доповнення КК ст. 218¹ має сприйматися в основному не як установлення (запровадження) кримінальної відповідальності за доведення банку до неплатоспроможності, а як диференціація кримінальної відповідальності за вказане посягання, що відбулася за рахунок виділення зі ст. 219 КК найбільш суспільно небезпечних, на думку законодавця, дій та встановлення за їх вчинення більш суворої (порівняно з передбаченою ст. 219 КК) кримінальної відповідальності. При цьому, як вже зазначалося, за допомогою вказівки в ст. 218¹ КК на спеціально-конкретних суб'єктів (пов'язаних із банком осіб) законодавець уточнив коло суб'єктів, спроможних нести відповідальність за цією спеціальною кримінально-правовою заборону.

Однак замість очікуваного «посилення відповідальності пов'язаних із банком осіб» поява в розділі VII Особливої частини КК аналізованої заборони фактично призвела до протилежного результату: якщо до набрання чинності Законом від 2 березня 2015 р. учинене, наприклад, службовою особою банку доведення відповідного банку до неплатоспроможності, що завдало матеріальної шкоди у розмірі від п'ятсот до десяти тисяч НМДГ, мало кваліфікуватися як злочин, передбачений ст. 219 КК, то сьогодні (через значне підвищення мінімального порогу суспільно небезпечних наслідків як умови настання кримінальної відповідальності за доведення банку до неплатоспроможності) такі дії не визнаються злочинними. До речі, в багатьох випадках вони не зможуть кваліфікуватися навіть як адміністративне правопорушення. Констатували ми і ту сумну обставину, що в супровідних матеріалах, пов'язаних із прийняттям Закону від 2 березня 2015 р., не вдалося зустріти навіть натяку на проблему криміналізації необережного банкрутства банків і деяких інших суб'єктів господарювання, що свідчить про низький професійний рівень тих, хто нині займається законотворчою діяльністю.

Торкаючись доповнення КК ст. 220¹ («Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності»), зазначимо, що дії, передбачені диспозиціями частин 1, 2 та 3 цієї статті, є різновидами службового підроблення (ст. 366 КК). Тому в черговий раз мусимо відзначити, що вести мову про вказане в пояснювальній записці до відповідного законопроекту *«встановлення кримінальної відповідальності керівників або службових осіб банку за внесення неправдивих відомостей про вкладника»* не доводиться. У цьому разі немає підстав стверджувати і про посилення вже існуючої кримінальної відповідальності певної категорії службових осіб, оскільки діяння, описані навіть у ч. 1 ст. 366 КК, що не передбачає настання тяжких наслідків (ч. 2 ст. 366 КК), караються штрафом до двохсот п'ятдесяти НМДГ або обмеженням волі на строк до трьох років, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Водночас дії, передбачені, наприклад, ч. 3 ст. 220 КК, каратимуться лише штрафом у розмірі від 800 до 1000 НМДГ. Таким чином, слушно резюмували парламентські експерти під час опрацювання відповідного законопроекту: відбудеться (наразі вже відбулося) не посилення, а пом'якшення кримінальної відповідальності в цій сфері. Стосовно «дій, наслідком яких є незаконне збільшення суми витрат Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, пов'язаних із виведенням банку з ринку», то експертами небезпідставно вказувалося на те, що такі дії є злочинами проти власності і на сьогодні кваліфікуються залежно від конкретних обставин за іншими статтями КК (наприклад, ст. 190 «Шахрайство» або ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»).

Отже, у результаті доповнення КК ст. 220¹ відповідальність було встановлено лише за такі діяння, як «умисне пошкодження або знищення керівником або іншою службовою особою банку бази даних про вкладників або вчинення дій, що унеможливають ідентифікацію вкладника за інформацією, наявною у базі даних про вкладників». При цьому зазначений склад зло-

чину сконструйований як формальний, у зв'язку з чим для притягнення особи до кримінальної відповідальності достатньо вже самого факту вчинення відповідного діяння, а розмір завданої матеріальної шкоди значення не має. На нашу думку, через невисокий ступінь суспільної небезпечності будь-якого з указаних криміналізованих діянь, а також з урахуванням розміщення вказаної заборони серед норм про злочини у сфері господарської діяльності правильність такого формулювання виглядає сумнівною.

Однак в аспекті дослідження стратегії розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за господарські злочини ще більш цікавим є факт доповнення КК ст. 220² з об'ємною, складною та малозрозумілою назвою «Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи». Незважаючи на таку «гучну» назву, в цій статті йдеться насправді про спосіб «звичайного» приховування ознак стійкої фінансової неспроможності фінансової установи³⁰.

Нагадаємо, що вітчизняному кримінальному законодавству вже була відома відповідальність за, так би мовити, загальне (не «прив'язане» до суб'єкта господарювання конкретного виду) приховування стійкої фінансової неспроможності (ст. 220 КК). Запровадження кримінальної відповідальності за ці дії, як і за інші порушення регламентованих господарським законодавством процедур неплатоспроможності (статті 218–221 первинної редакції КК), було зумовлене принциповою зміною в Україні соціально-економічних відносин, становленням і розвитком механізмів ринкового господарства, функціонування яких з усією гостротою породжує проблему належного виконання майнових зобов'язань як виду господарських та цивільних правовідно-

³⁰ *Примітка.* У диспозиції ст. 220² КК паралельно вживаються терміни «банкрутство», «стійка фінансова неспроможність», «відкликання у фінансової установи ліцензії» та «неплатоспроможність». Але для зручності надалі ми будемо вказувати лише на небездоганне, але відоме з часів існування ст. 220 КК формулювання «стійка фінансова неспроможність».

син³¹. Підстав для декриміналізації указаних діянь ми не вбачали, оскільки відповідні статті навіть за умови рідкого їх застосування виконували превентивну функцію щодо запобігання певним порушенням господарського законодавства.

Однак із набранням чинності Закону від 15 листопада 2011 р. таке діяння, як приховування стійкої фінансової неспроможності, перестало визнаватися злочинним і було переведено в розряд адміністративних проступків (ст. 164-15 КУпАП). І це при тому, що у висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на законопроект, пізніше ухвалений як Закон від 15 листопада 2011 р., справедливо зазначалося, що такі ознаки, як вчинення діяння у значному, великому чи особливо великому розмірі, заподіяння великої матеріальної шкоди і вчинення діяння з використанням службового становища, вказують на підвищену суспільну небезпечність протиправних діянь. Відтворення цих кваліфікуючих ознак у складах адміністративних проступків не бере до уваги ту обставину, що КУпАП не оперує подібними ознаками. І це цілком виправдано, зауважували експерти, адже вчинення діяння за вказаних обставин свідчить про наявність у ньому суспільної небезпечності, а, отже, з огляду на ст. 11 КК таке діяння має визнаватися злочином.

Законодавець і в цьому разі не визнав за потрібне дослухатися до аргументованих зауважень парламентських експертів. Як наслідок, у кримінальному законодавстві, незважаючи на постійно триваючий процес його «вдосконалення», утворилася чергова прогалина. Коли у 2014 р. розпочалася криза у вітчизняній банківській системі, що призвела до банкрутства (неплатоспроможності) та виведення з ринку багатьох банків, виявилось, що (як і у випадку з вилученням із КК ст. 207) внаслідок здійсненого в 2011 р. «обрізання» в арсеналі держави не залишилось належних кримінально-правових засобів протидії зловживанням і порушенням, що супроводжували вказані процеси. Реакцією (запізнілою) на це і стало рішення доповнити КК ст. 220².

³¹ Зеленов Г. М. Злочини, які порушують установлений порядок виникнення та виконання майнових зобов'язань (кримінально-правова характеристика): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Г. М. Зеленов; Акад. адвокатури України. – К., 2009. – С. 1.

При цьому сферу потенційного застосування ст. 220² КК обмежено випадками приховування стійкої фінансової неспроможності лише фінансових установ³² і, як і згідно зі ст. 220¹ КК, достатнім для кримінальної відповідальності визнається сам факт вчинення дій, зазначених у диспозиції, без настання жодних суспільно небезпечних наслідків (зокрема, матеріальних). Правильність такого законодавчого підходу виглядає сумнівною.

По-перше, незважаючи на триваючу і нині фінансову кризу, складно зрозуміти, чому приховування ознак стійкої фінансової неспроможності, наприклад, великого державного, стратегічного призначення підприємства не визнається злочинним, а ідентичні дії щодо фінансової установи – визнаються. Вочевидь, це можна пояснити тим, що, приховуючи свою стійку фінансову неспроможність, фінансова установа може продовжувати залучати кошти населення та інших суб'єктів, створюючи в такий спосіб умови для настання ще більших матеріальних наслідків. Але ж приховування стійкої фінансової неспроможності державного підприємства здатне завдати не менших матеріальних наслідків (через продовження виділення коштів із бюджету, невжиття необхідних заходів для відновлення платоспроможності підприємства тощо). Вважаємо, що головним критерієм визначення ступеня суспільної небезпечності такого діяння, як приховування стійкої фінансової неспроможності, що і має враховуватися при його віднесенні до числа злочинних (незлочинних), є завдана ним матеріальна шкода, а не належність суб'єкта, фінансова неспроможність якого приховується, до певного сектора економіки.

По-друге, залишається незрозумілим, яким чином диспозиція ст. 220² КК, в якій йдеться про *фінансові установи*³³, кореспондує задекларованій меті (удосконалення процедури виведення *неплатоспроможних банків з ринку*)

³² *Примітка.* Такий висновок впливає з аналізу диспозиції ст. 220² КК, хоч у назві цієї статті КК невідомо, з яких мотивів паралельно вживається термін «фінансова організація».

³³ *Примітка.* Крім банків, до фінансових установ належать кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, – інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг (ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»).

та прогнозованому результату відповідного законопроекту (підвищення суми надходжень до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від реалізації активів *неплатоспроможних банків*).

По-третє, конструювання складу злочину, передбаченого ст. 220² КК, як формального породжує парадоксальну ситуацію, коли приховування стійкої фінансової неспроможності будь-якого суб'єкта господарювання, крім фінансової установи, або визнається лише адміністративним правопорушенням – за умови заподіяння великої матеріальної шкоди кредитору (ст. 164-15 КУпАП), або взагалі не тягне навіть адміністративної відповідальності – за відсутності великої матеріальної шкоди, в той час як приховування стійкої фінансової неспроможності будь-якої фінансової установи (наприклад, ломбарду) навіть за умови, що ці дії не завдали будь-якої матеріальної шкоди, належить до числа кримінально каранних діянь.

По-четверте, постає запитання, чому за умов банківської кризи законодавець обмежився «відновленням» кримінальної відповідальності лише за приховування стійкої фінансової неспроможності. Адже очевидно, що принаймні не меншу суспільну небезпечність несе в собі таке діяння, як незаконні дії у разі банкрутства. Так, добре відомо (і про це нерідко заявляють вищі посадові особи НБУ), що останнім часом при ліквідації банків багатомільйонні збитки завдаються надзвичайно поширеною практикою умисного приховування майна, передачі майна в інше володіння, його відчуження, фальсифікації та приховування документів, що відбивають фінансову діяльність, тощо, інакше кажучи, діями, кримінальна караність яких передбачалася виключеною на підставі Закону від 15 листопада 2011 р. ст. 221 КК («Незаконні дії у разі банкрутства»), диспозиція якої була механічно відтворена у ст. 166-15 КУпАП³⁴.

³⁴ *Примітка.* На підставі Закону від 10 жовтня 2013 р. ця стаття КУпАП зазнала змін. Зокрема, позитивно слід розцінювати заміну звороту «у разі банкрутства» на формулювання «в період провадження у справі про банкрутство», адже це дозволяє притягувати до адміністративної відповідальності за певні дії, незаконно вчинені не лише після оголошення банкрутства, а і під час процедури санації та розпорядження майном боржника.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що за час дії чинного КК у стінах Верховної Ради України і на інших владних пагорбах так і не була сформована стратегія розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за господарські злочини. Як наслідок, для законотворчості в сфері кримінально-правової охорони господарської діяльності характерним стало внесення численних, непродуманих і нерідко позбавлених практичного сенсу змін, що суперечать уже існуючим приписам КК. Вадами КК у частині відповідальності за господарські злочини є також його надмірна репресивність і неузгодженість положень КК із приписами регулятивного законодавства. Крім того, звичним є стан справ, коли рушійними силами криміналізації та декриміналізації щодо господарських правопорушень виступають мотиви політичної доцільності, зокрема, бажання постійно змінюваного депутатського корпусу вирішувати за допомогою кримінального закону існуючі в державі економічні проблеми. Не можна не погодитися з тим, що «законодавцю не вдалося розробити досконалу законодавчу базу для захисту економіки від злочинних посягань»³⁵.

У РФ стан кримінально-правового забезпечення протидії економічним злочинам є не менш плачевним, ніж у сьогоднішній Україні. Як переконливо доводить Н. О. Лопашенко, у російського законодавця також немає системного уявлення про належний зміст КК у цій частині. Із цього приводу згадана дослідниця вельми емоційно зазначає, що в перші роки чинності КК РФ 1996 р. вона намагалася пояснити відповідні законодавчі зміни певними об'єктивними або майже об'єктивними причинами. Однак коли вал законодавчих змін став нагадувати лише кроки недосвідченого ляльководи, який шляхом незграбних посмикувань прагне створити імітацію спектаклю, коли в змінах до КК почала чітко простежуватися головна ідея чи не будь-якої реформи – «кримінальний

³⁵ Кісілюк Е. М. Загальні засади кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності / Е. М. Кісілюк, О. В. Процюк // Вісн. кримінального судочинства. – 2015. – № 2. – С. 173.

закон як ліки від усіх хвороб», у неї не залишилось ані сил, ані бажання шукати чорну кішку в темній кімнаті, бо її там немає, і вже давно³⁶.

Законотворчість, як справедливо зазначається в літературі з теорії права, лише в тому випадку досягає успіху, якщо вона ґрунтується на науковому знанні, правовій культурі і законодавчій техніці³⁷. Як не прикро, але всі ці три складові в ситуації з «новелізацією» розділу VII Особливої частини КК України відсутні, що ми і спробували продемонструвати вище. У результаті, будучи спочатку (після набрання чинності КК) загальною та взаємоузгодженою системою норм, указаний розділ поступово перетворився на безсистемний, еkleктичний набір заборон, нездатних виконувати своє основне призначення – ефективну кримінально-правову охорону господарської діяльності. Якщо раніше, стосовно класифікацій господарських злочинів, пропонувався в юридичній літературі, і варто було робити застереження та відзначати умовний характер цих класифікацій, то наразі жодна така класифікація, на наш погляд, навряд чи може розраховувати на гідне наукове обґрунтування. До того ж різних класифікацій (крім природних), систематизацій, типологій тощо, «причому виконаних із коректним дотриманням логічних правил поділу, існує безліч, а це в науці суперечить вимозі визначеності»³⁸.

При формуванні стратегії розвитку законодавства України про кримінальну відповідальність за господарські злочини повинні враховуватися здобутки кримінально-правової доктрини. Саме наукові дослідження мають слугувати орієнтиром у визначенні напрямів кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинністю загалом і кримінально-правової охорони господарської діяльності, зокрема. Принципово важливим є і те, щоб взаємодія парламентаріїв і науковців не вичерпувалася спільною участю у створенні стратегії, про яку йде мова. На

³⁶ Лопашенко Н. А. Преступления в сфере экономической деятельности: теоретический и прикладной анализ : монография : в 2-х ч. Ч. I. – М. : Юрлитинформ, 2015. – С. 18.

³⁷ Общая теория государства и права. Академический курс : в 2-х т. / под. ред. М. Н. Марченко. – Т. 2. Теория права. – М. : Зерцало-М, 1998. – С. 174.

³⁸ Партико З. В. Наука, псевдонаука, паранаука й інженерні вчення / З. В. Партико // Бюл. Вищої атестаційної комісії України. – 2010. – № 9. – С. 42.

сторінках юридичних видань неодноразово і цілком справедливо відзначалося, що серед причин недосконалості чинного кримінального законодавства вагоме місце посідає ігнорування рекомендацій кримінально-правової доктрини. І це при тому, що на сьогодні потенціал науки кримінального права спроможний забезпечити відповідний супровід кримінально-правової політики України на всіх її рівнях – доктринальному, програмному, законодавчому та правозастосовному³⁹. Тому в стратегії розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за господарські злочини, що повинна стати частиною загальної стратегії розвитку вітчизняної кримінально-правової політики, має бути чітко прописаний, зокрема, механізм впливу науки кримінального права на законодавчу діяльність.

На цій самій обставині акцентується увага в Рекомендаціях V міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності» (м. Харків, 8–9 жовтня 2015 р.), де сказано, що лише врахування останніх здобутків науки кримінального права, активна співпраця науковців, законодавця та правозастосувачів, якісне удосконалення і застосування кримінального законодавства в боротьбі зі злочинністю дозволять забезпечити високий рівень безпеки та правопорядку в Україні⁴⁰.

Якісний кримінальний закон (і чи не в першу чергу це стосується багатостраждального розділу VII Особливої частини КК) може бути результатом лише сумлінної і неспішної праці професіоналів. Жодні економічні, соціологічні і кримінологічні дослідження й прогнози не замінять кропіткої праці юриста-догматика, при тому що без урахування здобутків тієї самої економічної доктрини оновлення кримінального законодавства у частині регламентації відповідальності за господарські злочини успішним не буде. З погляду

³⁹ Рябчинська О. П. Суб'єкти наукового супроводу правотворчої та правозастосовної діяльності в Україні / О. П. Рябчинська // Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності : матеріали міжнар. наук-практ. конф. (8–9 жовтня 2015 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2015. – С. 92.

⁴⁰ Рекомендації V міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та право застосовній діяльності» (8–9 жовтня 2015 р.). – Х. : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2015. – С. 2.

забезпечення належної якості кримінальних законів конструктивною видається ідея С. В. Хилюк (хоча ми усвідомлюємо поки що не реалістичність цієї думки) – доручати підготовку відповідних законопроектів не народним депутатам, багато з яких не мають відповідної освіти, а науковим установам та вищим навчальним закладам⁴¹.

У зв'язку з активним обговоренням юридичною спільнотою України ідеї кримінальних проступків зауважимо, що необхідно прагнути до уникнення довільності у віднесенні тих чи інших господарських деліктів до кримінально-правової або адміністративно-правової площини. Також подальше реформування кримінального та адміністративно-деліктного законодавства має бути максимально узгоджене, а опікуватися процесом паралельного (наскрізного) перегляду змістовно пов'язаних між собою розділів КК і глав КУпАП повинні експертні групи, до складу яких мають входити представники обох галузей права.

Дудоров А. А., Мовчан Р. А. Законодательство Украины об уголовной ответственности за преступления в сфере хозяйственной деятельности – пора определиться со стратегией развития

Статья посвящена осмыслению существующих тенденций уголовно-правовой охраны хозяйственных отношений, а также определению перспектив развития уголовного законодательства Украины о преступлениях в сфере хозяйственной деятельности. Установлено, что чертами современной уголовно-правовой политики в сфере охраны хозяйственной деятельности являются постоянное изменение ее векторов и противоречивость, внесение законодательных изменений без надлежащего теоретического обоснования и зачастую отсутствие в этих новеллах практического смысла. На основании анализа соответствующих уголовно-правовых новелл констатировано отсутствие сформированной стратегии развития законодательства Украины об уголовной ответственности за хозяйственные преступления. Предложены пути улучшения качества законотворчества в данной сфере.

Ключевые слова: преступление, хозяйственная деятельность, криминализация, декриминализация, стратегия, законодательство об уголовной ответственности.

⁴¹ Хилюк С. В. Развитие науки криминального права Украины після відновлення її державної незалежності (питання особливої частини): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. В. Хилюк ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2007. – 306 с.

Dudorov A. A., Movchan R. A. The law Ukrainian on criminal liability for crimes in the area of economic activity – time to determine development strategy

The article is devoted to understanding current trends of criminal law protection of economic relations, as well as definition of the development prospects of the Ukrainian legislation on criminal offenses in the area of economic activity. It is established that the features common to modern penal policy in the sphere of economic activity protection, are permanent change of its vectors as well as inconsistency, making legislative changes without proper theoretical justification and usual lack of practical sense in these novels. Based on the analysis of the relevant criminal law novelties, absence of formulated strategy of the development of Ukrainian legislation on criminal liability for economic crimes is ascertained. Ways of improving the quality of law-making in this area are proposed.

Key words: *crime, economic activity, criminalization, decriminalization, strategy, legislation on criminal liability.*